

ИНДИВИДУАЛНИ И КОЛЕКТИВНИ МАГИСКО-ОБРЕДНИ ДЕЈСТВА ЗА ЗАШТИТА ОД ГРАД (ГРАДУШКА) ВО КОЧАНСКО

Славица Цветкова

Самостоен истражувач, Кочани

Датум на прием: 19.09.2021 г.

Апстракт: Пределот Кочанско е дел од Кочанската Котлина, која се наоѓа во источниот дел на Република Македонија, а за овој крај се среќава и називот Кочанско Поле. Во него се наоѓаат една градска и 44 селски населби, кои административно и територијално им припаѓаат на три општини: Кочани, Чешиново-Облешево и Зрновци. Иако жителите на овие населби одамна ги имаат добиено сознанијата за настанувањето на градот - градушката и постојат современи средства за разбивање на градоносните облаци, сепак во повеќе од нив сè уште се среќаваат луѓе, кои, преку обредно-магиски дејства, сакаат да ја спречат оваа појава. Во Облешево се дава и курбан, односно се принесува и крвна жртва како акт на колективна заштита на селото од оваа атмосферска појава, која знае да нанесе катастрофални штети на жителите од овој крај.

Клучни зборови: Кочанско, град (градушка), курбан, обредно-магиски дејства.

Темата на овој труд се индивидуалните и колективните обредно-магиски постапки што некогаш и денес ги реализираат жителите од повеќе населени места во овој крај за одвраќање на градоносните облаци. Истражувањата се направени во текот на 2020 и во првата половина на 2021 година. Со оглед на тоа што многу населби од овој крај се речиси раселени и тешко се наоѓа соговорник, поголемиот дел од истражувањата се направени во градот Кочани, каде што по напуштањето на родните села се населиле моите соговорници, кои беа на возраст од 50 до 80 години. Информациите за темата се обезбедени преку техниките на интервју и фотографирање, а некои од соговорниците и визуелно ги презентираа своите лични обредно-магиски дејства за заштита на својот имот и на имотот на своите соседи од град (градушка), кои содржат и драмски дејства.

Кочанско е дел од Кочанската Котлина, која се наоѓа во источниот дел на Македонија. За овој дел од нашата земја се среќава и терминот Кочанско Поле. Во него се наоѓаат една градска и 44 селски населби, кои административно и територијално им припаѓаат на три

општини: Кочани, Зрновци и Чешиново-Облешево. Во нив, според пописот во 2002 година, вкупно живееле 48 846 жители (Попис 2002, кн. XIII, pdf), во најголем дел со македонска националност, додека има извесен број и на припадници од: влашка, турска, српска, ромска и други националности. Во однос на верската определба, најбројни се жителите со православно-христијанската вероисповед, додека има извесен број и припадници на исламската вероисповед. Според етнорегионалната поделба на македонскиот етнографски простор, пределот Кочанско (Кочанско Поле), како и планинските села во кочанскиот дел на Осоговието, спаѓаат во Шопско-брегалничката етнографска целина (Светиева 2000: 65–82; Малинов 2006: 12–21).

Климата во регионот е умереноконтинентална под влијание на изменетосредоземноморската клима, која се пробива по долината на реката Брегалница. Просечната годишна температура на воздухот е 12,9 °C со просечна годишна сума на врнежи од 522,5 мм/м², главно од дожд, а само 8 проценти од снег и град. Во овој дел од Источна Македонија град паѓа најчесто во месеците мај, јуни и јули. Големината на зрната е различна. Најголеми штети предизвикуваат зрната град, кои понекогаш паѓаат и со големина на орев. Во народот покрај терминот град, за оваа атмосферска појава, особено од страна на повозрасната популација, се употребува и терминот „градушка“. Се работи за средина во која поголемиот дел од домаќинствата остваруваат основни и дополнителни приходи од земјоделството и затоа грижата и стравот од атмосферските влијанија е присутна константно.

Според исказувањата на информаторите во повеќето населени места од овој регион штом ќе ги забележат градоносните облаци, кои најчесто се спуштаат од планините Осогово и Плачковица, жените ја продолжуваат традицијата и веднаш ја изнесуваат машата и ја фрлаат во дворовите. Во домаќинствата во некои села (Прибачево, Бања, Зрновци, Кочани, Теранци, Кучичино, Соколарци), кај кои сè уште се употребува или се чува саџак (триножна пирустија), се изнесува и овој железен предмет од покуќнината, кој се користи во врска со огништето и е во контакт со огнот и жарта. Овие постапки ги запаметиле од своите предци, а во објаснувањето зошто го прават тоа токму со овие предмети, неколку од нив одговорија дека затоа што тие се постојано црни, дека црната боја е боја на ѓаволите и сметаат дека „градушката ќе се исплаши и ќе ги одмине нивните домови и ниви“.

Информаторот Јанко Спасов, по потекло од маалото Крушка на селото Полаки, се сеќава дека мајка му Љуба Спасова (1922 – 2002) со

црн чад предизвикан со палење на гранчиња од жбунестото растение од фамилијата Бозели (лат.: *Sambucaceae*), кое во Кочанско се нарекува „бурјам“, се обидувала да ги избрка градоносните облаци, а тој и неговите браќа со стап удирале врз вршниците и исчадените бакарни котли, сметајќи дека така ќе ја исплашат и ќе ја избркаат градушката од нивното село. Во звуците од нивниот тропот по садовите се мешале и пукотите на ловциите кон небото од другите маала во селото Полаки (Инф.: J. С.).

Информаторот Јане Атанасов, од времето на неговото детство во родното село Костин Дол во кочанскиот дел на Осоговието, запаметил дека дека штом неговите родители ќе забележеле дека кон селото се приближуваат бели облаци и дека наскоро ќе започне да паѓа град, татко му Пано Атанасов (1928 – 1996) веднаш ја земал секиратата, која секогаш стоела потпрена на племната и ја ставал среде дворот со сечилото нагоре, и со ловциската пушка пукал кон облаците, надевајќи се дека со пукотниците ќе ги растера. Мајка му, пак, палела бурјам (бозел) и слама, гледала во небото и баела. Никогаш не ги слушнал зборовите од бајачката, затоа што мајка му ги кажувала со шепот (Инф.: J. А.).

Во селата Вранинци, Пресека, Главовица, Гратче и Облешево наместо бурјам се палело сено или слама, а во некогашното село Оризари, денес приградска населба на Кочани, домаќините палеле и бурјам и слама.

Во Кочани и во селата: Зрновци, Бурилчево, Нивичани, Пантелеј и Чешиново, и денес се практикува обичајот, штом ќе започне да паѓа град, од првороденото дете се бара да улови и да касне едно зрно од градушката. Се смета дека по оваа постапка градот веднаш ќе престане да паѓа. Тоа го правев и јас како првенче на моите родители во моето родно гратче Крива Паланка, а го правам и во Кочани, каде што живеам од 1980 година иако знам дека тоа нема никакво влијае на градушката.

Според традицијата во Кочанско, на Велики Четврток пред изгрејсонце се вапсуваат по три црвени јајца, од кои, едното се носи во црква, второто се употребува за капење на дечињата, а третото се става пред иконата на светителот-заштитник на домаќинството или крај иконата на Пресвета Богородица. Кога се заменува минатогодишното со ново црвено вапсано јајце, старото не се фрла на отворено, туку се закопува на источната страна на дворот и се смета дека понатаму ќе го штити домаќинството од град. Галина Иванова од Теранци посочува дека откако во 1976 година ја изградиле и се вселиле во нивната кука,

таа го закопува јајцето во нивата крај нивната кука и до сега никогаш градушката не им предизвикала никакви штети (Инф.: Г. И.).

Во апотропејската природа на велигденското јајце се верувало, а и денес се верува и во селото Грдовци. Канда Несторова, во 2012 год., кога силен град и дожд предизвикаа огромни штети во грдовскиот атар и на повеќе локации во Кочанско, и целосно им го уништиле родот на домати, пиперки и бостан, се сетила дека при вакви атмосферски услови нејзините баба Славка Шуманова (1910 – 1990) и мајка Илинка Шуманова (1934 – 2015) го земале велигденското јајце од под иконата, го ставале во дворот и со сукало го тркалале низ баричките вода и кал и при тоа баеле, а ловциите пукале во воздух со надеж дека ќе ги разбијат градоносните облаци. Таа, од 2012 година, кога на небото ќе се појават облаци што носат град, со велигденското јајце го прави овој ритуал, но не бае, бидејќи не ги запаметила зборовите што ги кажувале нејзините мајка и баба, туку упатува молитви кон Севишниот за да им ја заштити летнината од градушка (Инф.: К. Н.).

Во магиската сила на зборот против оваа атмосферска појава веруваат повеќе бајачки, но отворено за тоа проговорија Јорданка Постолова од Белско Маало (населено најмногу со доселеници од с. Бели) и Фидана Стоименова од населбата Усова Чешма во Кочани. Јорданка Постолова, кога ќе сети дека се приближува градоносен облак, ги отвора прозорците од куќата и започнува на глас да вика и „стрела“ (со исправена рака како да држи стрела), гледа во небото и ги кажува на глас следните зборови:

Бегај ле облаку, бегај,
бегај град не истурај,
бегај страшно ле Германче
у наше село има мома седмолетна,
у раце држи дете седмомесеч,
у дете тешка буздогана,
ќе те фане, ќе те убие.
Бегај облаку ле бегај
у Пуста Гора дека нема деца да плачат
кучиња да лајат
да се слуша глас што пое.
Од мене реч
од Бога благослов.

Јорданка Постолова тврди дека со ваквата нејзина постапка ги растерува градоносните облаци и ги заштитува сопствените лозја и

ниви, кои се наоѓаат во атарот на селото Бели и во Кочани, од градушка (Инф. : Ј. П.).

Информаторката Фидана Стоименова своите постапки за спречување на штети од град ги опиша вака: „Кога ќе се зададат црни облаци, јас земам свеќа од оние кои ги палиме во црква или на гробиштата и ја свиткувам во форма на крст. Ја палам и ја свртувам кон облаците, а во другата рака земам марамче или шамија и го кажувам следниов зборовен состав:

Бегај Сатано бегај,
врни се назад,
иди у Пуста Гора,
дека нема овци да блеат,
дека нема гудиња да грдат.
Бегај ти страшен Германе
да не плачат стари
и млади од тебе,
иди на други места
дека има копилуши
што са свои копилиња
тајно закопали.
Назад облаку, назад Германе!

Таа живее во населбата Усова Чешма во градот Кочани и како што вели во нејзината населба никогаш градот не направил штета.

И во двата фолклорни состави се споменуваат термините Пуста Гора и Герман. За првиот овие мои информаторки велат дека постои некаде далеку и во овој локалитет не живеат ниту луѓе, ниту животни, туку дека е место каде има само демони или како што велат – ѓаволии. Не знаат ниту за богот Герман⁶⁴, а го кажуваат текстот, онака како што го запаметиле од своите баби и мајки.

⁶⁴ Рецидиви од култот кон божеството Герман (Церман, Джерман) за коешто, според истражувањата на етнологите, се смета дека ги контролира атмосферските појави (облаци, град, дожд, суша и сл.), се среќаваат на широкиот простор што го населува етнографската група Шопа во централниот дел на Балканот, односно во т.н. Шопска област (Шоплук, Шопско), и тоа, како во македонскиот дел, така и во бугарскиот и во српскиот дел на Шоплукот. Меѓу другото, познато е канењето на Герман на Бадник, со соодветни вербални магиски формули, така што, со оваа покана, со вербална магиска формула се замолува да не се појавува преку останатиот дел од годината, особено кога има бериќет во полето (Малинов 2006: 90–91, 248).

Јорданка Постолова, градоносниот облак го именува и како Германче, поврзувајќи го со настаните од Втората светска војна кога, во времето на ослободувањето на Кочани, во селото Бели, биле стационирани единици од народната војска кон која пукале окупаторските војници од Кочани и можела да се слушне изреката: „Над Бели од Германците паѓаа куршуми како град“.

Во Кочанско, за девојка, која родила дете пред да стапи во законита брачна заедница или вдовица, која на свет ќе донесе дете по девет месеци од смртта на сопругот, се употребуваат термините: копелуша, копилуша, копиларка, а за детето: копеле или копице. Бидејќи заедницата не ги прифаќала ваквите појави и сметала дека Божјата казна ќе ја стигне не само родилката, туку и целата заедница, понекогаш, родилката или членови од нејзиното семејство, биле принудени да го убијат новороденчето и да го закопаат тајно. Кај населението постоеле верувања дека појавите на силен град често значеле дека во населбите имало мртво копице и заедницата ја стасува Божјата казна. Бидејќи се забележало дека во атарите на селата Теранци, Чифлик и Облешево во местата, кои се наоѓаат покрај патиштата, почесто врнело град, при моите теренски истражувања од 2006 до 2017 година, во сериозен или шеговит контекст често слушав дека: „таму сигурно има закопано копице и ќе врне град додека не ги открие неговите остатоци“. Сите мои информатори со кои разговарав во тој период никогаш не слушнале дека тоа го направила родилка од нивното село, туку дека ако се случило во нивниот атар да се закопа вакво мртво дете, а се работи во месности веднаш до фреквентни патишта, најверојатно детето и родилката потекнувале од други населени места.

Покрај индивидуалните постапки, во Кочанско биле практикувани и колективни обичаи за заштита од град, со заорување на бразди околу селото (Теранци, Кучичино, Спанчево, Лепопелци, Уларци, Рајчани и Бели), со тоа што во селото Бели тоа се правело во раните утрински часови со севгар од волови близнаци, или пак, заорувањето го правеле момчиња близнаци и при тоа им било забрането да зборуваат меѓу себе (Инф.: Ј. П.).

Во верскиот календар на православните христијани од Кочанско во минатото имало денови во кои луѓето, особено полјоделците и сточарите, не влегувале во нивите за атмосферските појави да не им ја уништат летнината или да не им настрада добитокот. Така, било обичај, за заштита од град, со севгарите да не се влегува во нивите во секој четврток во периодот од празниците Велигден до Спасовден, а

жените не переле и не постилале бели алишта да се сушат во дворовите. Освен христијаните, ваквите постапки ги практикувале жителите и со другите верски определби.

Меѓу празниците на кои жителите од селото Теранци се воздржувале од работи поврзани со земјоделството, за родот да не им биде како што велат „собран“ од градушката, е празникот посветен на светите Вартоломеј и Варнава, во народот од Кочанско познат како „Вртолом“, кој се празнува на 24 јуни, според новиот, односно на 11 јуни според стариот календар. Во ова село од колено на колено се пренесува легендата за еден ага, кој живеел и имал чифлик во ова село и на овој празник ги терал аргатите да ги донесуваат снопјето жито од нивите и да ги вршат на гумната. Аргатите го послушале, но кога ја завршиле работата и родот требало да се собере и внесе во амбарите, ненадејно започнало да врне дожд и град и целосно му го уништиле житото. Оттогаш и тој и другите аги и бегови во повеќе села во Кочанско (Зрновци, Мородвис, Оризари, Бурилчево) не дозволувале аргати да влегуваат во нивните посеи.

Низ времето народот создал голем број умотворби преку кои ги манифестирал своите погледи кон градушката. Во текот на теренските истражувања во повеќе населени места ги слушнав и ги запишав следните пословици и клетви:

- „Кога ќе чуеш врани силно да гракат – чекај град“.
- „Ако растуриш мравјалник – ќе врне дожд и град“.
- „Од град нема глад – од суша има“.
- „Град паѓа до бразда“.
- „Град да те ск’ца“.
- „Да не куртулиш од град“.
- „Градушка да те зафати и ништо да не ти остави“.
- „К’цал ги град, к’цал, па и чуко(т) си го оставил“.

Облешевци, за свој заштитник, од дамина го имаат Свети Атанасије и на 31 јануари, на верскиот празник Свети Атанас – зимен, на овој светител му поднесуваат крвна жртва – курбан. Кога започнало принесувањето на крвната жртва, не се знае најточно. Според истражувањата на терен, тоа води потекло од крајот на XIX век. Пред почетокот на ова празнување, Облешево често било погодувано од град. Преданието вели дека откако започнале да му принесуваат курбан на светителот, градобијните облаци во Облешево поретко се појавувале.

Пред изградбата на црквата Света Недела, на заедничка празнична трпеза подготвена од курбанот, односно од закланиот овен или јагне, селаните седнувале во месноста Тополите, во близина на асфалтниот пат Облешево – Долни Подлог. Јадењето се подготвувало во големи бакарни котли (арании) на отворено. Покрај тоа, секоја домаќинка дома подготвувала јадење и го донесувала на заедничката трпеза. Во принесувањето на курбанот во оваа месност учествувале и православните и муслиманите од селото.

Од 1977 година обичајот курбан се организира во трпезаријата на црквата Св. Недела и во него учествуваат само жителите со христијанска вероисповед. Колењето на курбанот се прави надвор од црквениот двор. Овој обичај се одвива во попладневните и вечерните часови на празникот. По свечената литургија во црквата свештеникот пристапува кон благословувањето на лебовите – погачи, варената пченица и виното подготвени од кумовите, кои јавно се пријавуваат за секој празник. Кумовите имаат обврска за следниот празник, преку постапката „побирок“, да ги посетат сите домаќинства во селото и домаќините, според нивните желби и можности, да ги даруваат со пари или со прехранбени продукти, од кои ќе се купи курбанот и ќе се подготви јадењето за заедничката трпеза. Во ваквото празнување е внесен и обичајот пред да започне да се дели подготвеното јадење, да им се топне по некој залак и да им се даде на момчиња и на девојки, кои не можеле да се оженат или омажат, или на сопругниците, кои подолго време немаат деца.

Иако, во поново време, црквата се противи на принесувањето курбан, сепак свештеникот доаѓа и го благословува јадењето. Надлежните свештеници, кои ги консултирав, не сакаат празнувањето на Свети Атанасије – зимен да се поврзува со атмосферската појава град, туку да се празнува како благодарност кон Бога што кога кон крајот на Втората светска војна многу села биле запалени од окупаторот, Облешево не ја доживеало нивната судбина. Повозрасните селани на ова нивно барање одговараат дека опожарувањето на селата во Кочанско за време на Втората светска војна се случило на 13 и на 14 октомври, во деновите пред верскиот празник Покровот на Пресвета Богородица, познат како Покровита Богородица, па, според тоа, тој светден не треба да се врзува со курбанот за Свети Атанасије и востановената традиција треба да продолжи и понатаму.

Во последните две години поради пандемијата од Ковид 19 со побирок се обезбедува курбанот, се готви храна од страна на „ашчики“ (готвачки, кои како и кумовите јавно се пријавуваат за следниот

празник), но не се седнува на заедничка трпеза, туку се зема од храната и се носи дома.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Малинов, З. 2006. *Традицискиот народен календарна Шойско-брегалничката етнографска целина*. Посебни изданија, книга 68. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“,

Светиева, А. 2001. „Шопско-брегалничката етнографска целина. Прилог кон класификацијата на македонскиот етнографски простор“. *Balkanoslavica*, бр. 28–29. Прилеп: Институт за старословенска култура, 65–82.

Цветкова, С. 2008. *Теранци низ времето*. Кочани: ЈОУБ Искра.

Цветкова, С. 2018. *Облешево: село во оштината Чешиново-Облешево*. Кочани: Европа 92.

Интервјуа

Јанко Спасов (информатор, роден 1947 год. во с. Полаки, а од 1967 год. живее во Кочани) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Јане Атанасов (информатор, роден 1954 год. во с. Костин Дол, а од 1964 год. живее во Кочани) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Галина Иванова (информатор, родена 1955 год. во с. Моштица, Општина Македонска Каменица, а од 1967 год. живее во с. Теранци) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Канда Несторова (информатор, родена 1957 год. во селото Грдовци, каде што живее и денес) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Јорданка Постолова (информатор, родена 1934 год. во с. Бели, а од 1964 год. живее во Кочани) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Фидана Стоименова (информатор, родена 1941 год. во с. Речани, а од 1963 год. живее во Кочани) во разговор со авторот при теренските истражувања во Кочанско, реализирани во 2020-2021 год. (личен запис).

Сајтографија

[https://mk.wikipedia.org > wiki > Кочанска_Котлина](https://mk.wikipedia.org/wiki/Кочанска_Котлина) [Пристапено на 15 септември 2021 година].

www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf [Пристапено на 15 септември 2021 година].

INDIVIDUAL AND COLLECTIVE MAGIC-RITUAL ACTIONS FOR HAIL PROTECTION IN KOČANI REGION

Slavica Cvetkova
Independent Researcher, Kočani

Summary

The Kočani Region is part of the Kočani Valley which is located in the eastern part of Macedonia. In ethnographic terms, it is part of the Shop-Bregalnica ethnographic entirety. As a predominantly agrarian area, its inhabitants closely followed the weather changes and undertook various ritual actions to protect their agricultural and livestock production.

Today, there are modern technical and technological means for breaking the hail clouds, such as hail rockets and aircraft treatment of hail clouds with silver iodide and turning the hail into rain. Sometimes due to their untimely intervention it happens that the strong city destroys the agricultural crops, causes huge damage to the orchards and vineyards and destroys the food for the cattle. That is why in many settlements in this part of Eastern Macedonia and now in the twenty-first century, there are still people who want to prevent this phenomenon through ritual-magic rituals, and in the village of Obleševo a sacrifice is given as an act of collective protection of the village from the hail.